Élet, út és írás

Bús Éva könyve a veszprémi *Universitas Pannonica* sorozatban jelent meg. A könyv mérete akaratlanul is emlékezetünkbe idézi a hazai Sterne-fordítás-irodalomban oly fontos szerepet játszó 18. század végi bécsi könyvkiadó, Rudolph Sammer zsebkönyvsorozatát, a *The Select Works of Laurence Sterne*-t. Sammer – akinek a kiadásait Kazinczy Ferenc és Verseghy Ferenc is használták a Martinovics-perben rájuk kirótt spielbergi börtönévekben – „pocket book library"-kötetei könnyen befértek a zsebbe, a sorozat jól festett a könyvespolcokon, és relatíve alacsony ára miatt nagy közönségre számíthatott. Bús könyve – mérete ellenére –, a mai Sterne-szakirodalom impozáns tárházára támaszkodva, magas színvonalon mutatja be az angol regényíró műveit.

A szerző Sterne életművében a vallási és a fikcionális művek kapcsolódó jegyeit vizsgálja olyan „mestertrópusokon" belül, mint az élet, út és írás. A szerző azt ígéri, a „sterne-i fikció új rendezőelvére" (p. 12) fog javaslatot tenni. A könyv három fejezetben tárgyalja Sterne szentbeszédeit, első regényét (*Tristram Shandy úr élete és gondolatai*), valamint az *Érzelmes utazás*t. Az utóbbi két művet Határ Győző fordította, az *Érzelmes utazás*hoz (1957) felhasználva a korábbi, Kazinczy által készített fordítást. Sterne prédikációinak nem született magyar fordítása.

Sterne az angol regény 18. századi úttörője, olyan modern és posztmodern szerzők kedvence, mint Virginia Woolf, James Joyce és Milan Kundera. A regénytörténet nagyon sokat köszönhet narratív újításainak, a konvencionális történet- és időkezelés elleni lázadásának, amiért sokan a posztmodern regény előfutárát látják benne, és csak kevesen tudják, hogy *Tristram Shandy*-je sokkal inkább egy 18. századi írásmód, a „wit-writing" és a szatirikus írásmód hagyományát követi, mint a modern regény formabontó írástechnikáit. Mint ahogy az sem köztudott, hogy a lelkész Sterne számára a prédikációi sokkal fontosabbak voltak, regényei sikerével szentbeszédei kiadásának szeretett volna piacot teremteni.

Bús témaválasztása ezért nagyon szerencsés: a prédikációk legalább akkora hangsúlyt kapnak elemzésében, mint a két regény. A két műfaj egymásra hatása egyértelmű: „Függetlenül attól, hogy Sterne korábban írta a prédikációkat, mint a regényt, utóbbi került nyomtatásba először, míg előbbi a *Tristram Shandy* első részeinek megjelenése után néhány hónappal, és annak fogadtatását kihasználva került az olvasóhoz. Ha azonban a nevezett írásokat „összeolvassuk", feltűnhet, hogy Sterne írásmódja alapvetően ugyanazokat az elemeket használja, alkosson bár világi vagy vallásos műfajban" (p. 18). Sterne szentbeszédei életében négy, halála után további három kötetben jelentek meg, összesen hét kötetnyi prédikációja maradt fenn. A *Tristram Shandy* kilenc könyve négy folytatásban jelent meg 1759 és 1767 között, míg az *Érzelmes utazás* tervezett négy könyvéből kettőt adtak ki a szerző halála előtt néhány héttel 1768-ban. Az utazás tervezett folytatására, Yorick olaszországi útjára az évek óta súlyos tuberkulózissal küzdő írónak már nem volt ideje, így a regény befejezetlen maradt.

Sterne műveinek a szerző által is jelzett paradoxonára több kutató felhívta a figyelmet. A prédikációk első két kötete két címlappal jelent meg: az első Hamlet udvari bolondja neve alatt, *The Sermons of Mr. Yorick* címmel, a második azonban Sterne nevével és egyházi címeinek felsorolásával. A mű bevezetőjében ez a magyarázat áll: „az első [címlap] a kiadót szolgálja, [...] a második azoknak a lelkén könnyít, akik tréfát látnak ott, ahol [...] nem tréfa volt a szándék" (vi. o.). Sterne-t sok kritika érte a Sermons első két kötetének kiadásakor amiatt, hogy gúnyt űz az egyházi műfajból, amikor

egy udvari bolond neve alatt publikálja szentbeszédeit: 1760 júniusában, a prédikációk megjelenésekor – öt hónappal a *Tristram Shandy* első két kötetének megjelenése után – vannak olvasók, például Lady Bradshaigh, akik botrányosnak tartják, hogy „a *Tristram Shandy* törjön utat *Yorick Prédikációi* nagy kiadásához" (Howes, 1971, p. 90). A Yorick–Sterne auktori párhuzam alátámasztja Bús állítását: a műveket együtt kell olvasnunk, az írói szándék – a lelkészé és a regényíróé – bizonyos szempontból nem válik szét. Ezt a képet tovább árnyalják Sterne levelei és élete utolsó hónapjaiban fiatal szerelméhez, Elizához írt naplója.

Bús az „úton levés" metaforája köré szervezi a könyv nagyobb részeit, ezt a fejezetcímek is jól jelzik: „Új utakon az életírásban", „Járdálván ösvényein életnek, szövegnek", „E diribdarab élet szövegképei". Elemzésének elméleti megalapozása Hayden White metahistorikus figuratív kódolása és Kenneth Burke „mestertrópusainak" alkalmazása a Sterne-i életműben: „Sterne legjelentősebbnek számító írásműveiben, a *Tristram Shandy úr élete és gondolatai*ban, a *The Sermons of Mr. Yorick*-ban és az *Érzékeny utazás* című műben, szembetűnő jelenléttel bír két mestertrópus [...], az egyik az ösvény mint egyfajta út, a másik a diribdarab avagy töredék" (p. 9). Ennél is fontosabb tételt a hetedik lábjegyzetben fogalmaz meg a szerző: „Egyrészt Sterne műveinek retorikai elemzését tervezem, melyben a hangsúly a szövegszervező trópusok jelenlétére és értelemképző szerepére kerül, másrészt arra is tekintettel, hogy a vizsgálat részét képezik Sterne prédikációi is, amelyek tipográfiája nyomtatott kiadásban megkísérli aprólékosan rögzíteni a szóbeli előadásmód lényegi elemeit" (p. 10).

Az első fejezet a prédikációkban vizsgálja az „életút" trópusát, melynek bibliai jelentésére Sterne is sokszor utal több szentbeszédben. Az auktor jelentése egyszerre bibliai és irodalmi: „Ha az isteni teremtő tevékenységeinek értelmezésébe beemeljük a 'szerző' irodalmi alkotó jelentését, a világ és az ember története az isteni szerző írásművévé válik" (p. 32). A „diribdarab, töredék" trópus köré szerveződik a tizedik, Jób könyvének részletét mottóul használó prédikáció: Sterne beszédében az emberi élet diribdarab rövidségét, változékonyságát veti össze az örökkévalósággal (p. 34). Egy újabb példa a töredék, morzsa vagy fragmentum jelentőségét példázza Illés próféta történetében az ötödik prédikációban, és ide sorolható Sterne korai töredéke, a *Rabelaisian Fragment* (*Rabelais-i töredék*) is, ami éppen a „különféle forrásokból, diribdarab szövegekből összetákolt, plagizáló prédikációírás gyakorlatát teszi nevetségessé – bár ez alól maga sem kivétel" – írja Bús (pp. 35–36).

A második fejezet („Járdalván ösvényein életnek, szövegnek") – szintén nagy elméleti apparátust mozgatva – az utazás mint haladó mozgás és az ahhoz kapcsolódó események történetté alakulását vizsgálja a *Tristram Shandy*-ben, vagyis azt, hogy a narratív szöveg hogyan manifesztálódik térben. Tristram sokat idézett mondata életírásáról: „[...] két ellenlábas mozgást vezettem belé és hangoltam össze, melyeket eddig egybeférhetetlennek véltek. Röviden: művem kitérő – ámde rátérő is egyszersmind" (*Tristram Shandy,* p. 71, ford. Határ Győző, 1956). Tristram esetében az írás maga az élet, a kettő összefonódik, és sebes mozgásban halad mindkettő előre, egymás feltételeként: „az életírás szó szerint valósul meg: míg csak ír, él" (p. 48). Azonban Tristram írása nem tud lépést tartani életének rohanásával: egy egész év alatt csupán élete egy napjának leírásával haladt előre, és ez az életírás-paradoxon teszi művét kitérővé, különccé, a modernista regényhagyomány előfutárává. Bús kitér a második regény, az *Érzelmes utazás*ban (a szerző az Édesvíz Kiadó 1997-es kiadását használja, holott ez a Határ-féle fordítás újrakiadása, a címet a kiadó mégis megváltoztatta; az eredeti, 1957-es kiadás címe: *Érzelmes utazás*), e szintén szokatlan útirajzban megfigyelhető „sajátos közlekedési és kommunikációs mozgás"-

okra is (p. 61), majd ezeket „összeolvassa" Sterne nyolcadik prédikációjával. *Yorick érzelmes utazás*ának jellemző mozgásformáját – érvel a szerző – nem „távolságokban", ellenkezőleg, inkább „közelségekben" kell vizsgálnunk, azt, hogy kikkel kommunikál, és milyen közelségbe kerül velük (p. 69).

A regény fejezetcímei érdekes paradoxont hordoznak: minél kisebb a térbeli távolság két fejezet között, „annál nagyobb távolságok megtétele történik a belső, érzelmi és mentális térben" (p. 70). Yorick testbeszéde szintén része a kommunikációnak, az érzékeny utazás egyúttal a testrészek „utazása" is, például „Yorick kezének érzelmes és érzéki utazása", amire további számos példát találunk a regényben. A „tétova kézmozdulat" legmarkánsabb megnyilvánulása a regény utolsó, félbehagyott mondata, amikor Yorick átnyúl fekhelyén a fogadóban, s közben véletlenül meg találja fogni a fille de chambre -- -- ---ját (pp. 74–75). A véletlenek és körülmények látszólag különleges szerepéről szól Sterne nyolcadik szentbeszéde is.

Könyvének harmadik fejezetében Bús „E diribdarab élet szövegképeinek" vizsgálatát ígéri, a szöveg „külalakját", „grafikus" tulajdonságait, leginkább töredékes, fragmentált jellegét. Sajnálatos, hogy a könyv utolsó része megreked a tipográfiai kérdések inkább absztrakt elméleti, mint történeti, eredeti forrásokon alapuló megközelítésénél. Itt lett volna igazán fontos a *Florida Sterne* kritikai kiadást használni, ami fakszimile formában és jelentős jegyzetanyaggal megtámogatva reprodukálta a korai kiadásokat. A szerző forrása, a Günther Jürgensmeier által szerkesztett müncheni kiadás is az első kiadásokat vette alapul, de nem fakszimile formában és minden kommentár nélkül.

Az „Életmorzsák a papíron: töredékesség és tördelés az Érzékeny utazásban" című alfejezetben a szerző rész-egész szinekdochikus viszonyát vizsgálja Sterne szentimentális regényében. A szereplők gesztusai, arckifejezése, vagy a szövegtöredékbe csomagolt vaj mind valamilyen „összképre" (p. 100) utalnak, „az általuk képviselt részekből összetevődik egy addigi élet" (p. 101). Sterne mindkét regénye az adott kötet befejezésének jelzésével ér véget: „a kilencedik kötet vége" a *Tristram Shandy*-ben és „a II. kötet vége" az *Érzelmes utazás*-ban azt jelzik, hogy részben lezárul a szöveg, az olvasó mégis remélheti, hogy lesz folytatás, egyszerre jelezve ezzel a „szöveg lezáratlanságának és töredékességének" (p. 107) jellemző tulajdonságát.

Bús Éva könyve informatív, az angol író írásmódjára kíváncsi olvasónak értő betekintést nyújt Sterne fantasztikus életművébe. A szóképek, „mestertrópusok" retorikai elemzése meggyőző, és valóban egy lehetséges új összefüggésre hívja fel a figyelmet. Sterne életművének legalaposabb ismerője, a szerző által is gyakran hivatkozott Melvyn New a szatirikus udvari bolond és a vasárnaponként a pulpitusról gyülekezetének prédikáló lelkész paradoxonát a saját halálával szembenéző, halandó ember belátásának tulajdonítja: „a szatíra és a szentbeszéd egyaránt meggyőznek arról, hogy kegyelemért csakis ahhoz az ítélőszékhez járulhatunk, amely kétségkívül mindannyiunkat kevésnek fog találni" (p. 76).

Bús Éva (2016). *E diribdarab élet ösvényein: az életírás mestertrópusai Laurence Sterne műveiben*. Budapest: Gondolat Kiadó, Vniversitas Pannonica.

Hartvig Gabriella

habilitált egyetemi docens

PTE BTK, Anglisztika Intézet, Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszéke

Irodalom

Howes, A. B. (1971). *Laurence Sterne. The Critical Heritage.* London, New York: Routledge.

New, M. (2009). „Laurence Sterne". In Poole, A. (Szerk.). *The Cambridge Companion to English Novelists.* Cambridge, Cambridge UP, 63–79.

Sterne, L. (1957). Érzelmes utazás. (Fordította: Határ Győző). Budapest: Európa.

Sterne, L. (1760). *The Sermons of Mr. Yorick. 1. kötet.* London: Robert and James Dodsley. *Eighteenth Century Collections Online.* Web. 2018. márc. 1.

Sterne, L. (1956). *Tristram Shandy úr élete és gondolatai.* (Fordította: Határ Győző) Budapest: Új Magyar Könyvkiadó.

Egyenlő esélyek az iskolában, út az inkluzivitás felé

„Az inkluzív iskolákban minden diák olyan oktatásban részesül, amely alkalmazkodik az egyéni szükségletekhez, és az iskola azokra a diákokra is figyel, akik nem rendelkeznek speciális oktatási szükségletekkel." (Varga, 2015, p. 53)

Varga Aranka *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata* című könyve az inklúzió fogalmának globális, esélyegyenlőségszempontú megközelítését tűzte ki célul. Az előszóban érdekes megoldással segíti az olvasót ráhangolódni a témára: La Fontaine *A róka meg a gólya meséje* példáját használja, amelynek tanulsága, hogy figyeljünk oda egymásra és társaink egyéni szükségleteire. A szerző ezzel a hasonlattal szemlélteti a könyv által taglalt problémát, amelynek megoldása a kölcsönös elfogadás lenne. Gyakorlati példákon keresztül vezeti az olvasót a lehetséges megvalósítási formák felé. A könyv három fő fejezete további alfejezetekre oszlik, melyek mozaikként egészítik ki egymást, így a kötet végére kerek egészet alkotva kapunk képet az inklúzióról, annak megvalósíthatóságáról és pozitív hatásairól.

A téma a hazai szakirodalomban nem ismeretlen, az utóbbi években többen vállalkoztak azonosítani a fogalmát és igazolni a téma relevanciáját. Azonban e kötet komplexebb képet nyújt az eddigieknél azzal, hogy a társadalmi befogadást a többségi, a kisebbségi és a fogyatékos személyek/diákok szemszögéből is áttekinti. A fókusz mégis inkább a hátrányos, (HH) és a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) tanulókra esik.

A szerző az első nagyobb egységben az inklúzió értelmezési kereteit mutatja be, rávilágítva azokra a problémákra, amelyek napi szinten felmerülnek a pedagógiában. Erre azért is szükség van, mert hazai és nemzetközi szinten sem egységes a fogalomhasználat. Az egyenlő esélyek biztosítása túlmutat az egyenlő bánásmód általános értelmezésén, az angol szakirodalom például az *equity*, azaz a méltányosság és az *equality*, vagyis az egyenlőség kifejezések közötti különbséget hangsúlyozza. Mindez arra utal, hogy az esélyegyenlőséghez nem elegendő azon különbségek kizárása, amelyek a hátrányokat okozzák. Az első fejezet kitér a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésére is, aminek megoldását a szerző a nevelés-oktatás egyik fontos feladatának tekinti. Az egyenlőtlenségek kapcsán bemutatja a bikulturális szocializáció rendszerét, ami az 1970-es évek egyik nagy áttörését jelentette azzal, hogy az integrációs helyzetekkel szembesülő iskolák tapasztalatait vette alapul. Varga szerint ennek lehetséges hatása az oktatás gyakorlatának változása, ami alatt a minőségi változást érti. Ezt a minőségi